

2. *Маслова В. А.* Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Academia, 2001. – 208 с. – (Высшее образование).
3. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х томах / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2007. – Т. 3. – 862 с. (266-268)
4. Стилїстика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
5. Українська мова: Енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. I доп. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

Аннотация

В статье рассмотрены особенности реализации концепта ‘сердце’ в языковой картине мира украинцев с помощью художественных средств, в частности переносного значения, а также выделены самые распространенные группы переносных значений, которые отражают наивные мировоззренческие представления украинцев о сердце.

Ключевые слова: *концепт, сердце, эпитет, метафора, сравнение, языковая картина мира, переносное значение.*

Annotation

In this article the special features of concept’s realization ‘heart’ were described in the language picture of ukrainian’s world with the help of the artistic means. And also, marked out the most popular groups of metaphorical meanings which reflect naïve world outlook ideas of ukrainian people about the soul.

Keywords: *concept, heart, epithet, metaphor, comparison, lingual world picture, metaphorical meaning.*

Думич О. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

КОГНІТИВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ “РОЗУМОВА ДІЯЛЬНІСТЬ”

Концепт “розумова діяльність” має своє лінгвістичне відображення в українській мові. У статті висвітлюються актуальні питання когнітивних досліджень мовної картини світу.

Ключові слова: *концепт, розумова діяльність, думка.*

Лінгвісти вирішуючи проблеми мовних універсалій у порівняльному дослідженні неспоріднених мов, взаємозв’язку мови і мислення, зробили висновок, що загальні закономірності є притаманними не одній мові конкретного суспільства. Можна по-іншому подивитися на взаємозв’язок мови і мислення, завдяки функціонально-когнітивному підходу, який розглядає мову з точки зору її функцій [3, 49].

Розумові концепти існують у свідомості людей не як незмінні і одновимірні поняття чи дефініції, а як багатовимірні концепти. Концепти не зв'язані “намертво” з яким-небудь словом, вони вступають у відносини з іншими словесними формами і тим самим “синонімуються” у досить причудливі і непередбачувані форми [6, 47]. Концепти розглядаються як смислові кванти людського буття – в – світі. Концепти – це “інтегративні функціонально-системні ідеалізовані багатовимірні формоутворення, які опираються на понятійний базис, який є у значенні будь-якого знаку, наукового терміну чи слова повсякденної мови, або складнішої лексико-граматико-симантичної структури” [5, 11].

У поясненні і виявленні процесів концептуалізації і категоризації у мові полягає когнітивний підхід. Ці процеси відображаються у мові і відновлюються у вигляді понятійної системи. Так склалася прототипічна симантика, іншими словами теорія прототипів, у вигляді цієї понятійної системи, яка є пов'язаною з іменами Г. Філлмора і Дж. Локоффа. Коли ми хочемо описати складні елементи категорії засобом простіших – центральних і елементарних уявлень, які становлять ядро концепту, можна побачити прототипічний ефект. Так само можна описати концепт “розумова діяльність” через слова: *думка, розум, міркування, уява, судження, розуміння, мрія, задум, думати, гадати, вигадувати, додумувати, мислити, міркувати, замисляти, аналізувати, обдумувати, передумати, продумати, розмішляти, вимисляти, мізкувати, метикувати, вважати, помисляти та інші*. Завдяки цьому розглядаємо когнітивну структуру як фреймову, яка звичайними сполученнями слів є зображеною у вигляді заповнення концептуального слота. Розглядаючи прототипічну семантику та “семантичну мережу” згадуємо про семантичні примітиви, які висвітлюють значення інших слів. Анна Вежбицька вважає нерівнозначним розташування деяких слів у словнику, через те, що одні слова пояснюють смисл інших. На думку Анни Вежбицької ці слова є семантичними примітивами [2, 299]. О. С. Кубрякова вважає, що семантику інших слів можуть пояснювати і “ключові слова епохи” [4, 35].

Концепт “розумова діяльність” розглядає сукупність всіх значень і понять, які зароджуються у свідомості індивіда при осмисленні і вимовлянні кожного окремого слова, також образи та асоціації, які виникають при свідомому і несвідомому механізмі сприйняття та асоціювання. Концепт “розумова діяльність” виконує основну функцію – це функція заміщення, яка поширюється не тільки на основні значення слова, а й на усі його можливі варіанти і відтінки уживання.

Когнітивний процес пов'язаний з “картиною світу”. Картина світу базується на сприйнятті і мисленні особистості, на відчуттях, уявленнях, диктує норми поведінки, які впливають на формування і узагальнення понять.

Мовна картина світу – це сукупність уявлень про світ, яка склалася у свідомості людей і відображається у мові у окремий спосіб концептуалізації дійсності. Ю. Д. Апресян описав мовну картину світу наступним чином.

Кожна мова віддзеркалює окремий спосіб сприйняття і концептуалізації світу. Кожній мові є притаманним спосіб концептуалізації дійсності, який є частково універсальним і частково національно специфічним, таким чином носії різних мов дивляться на світ по-різному, через призму своїх мов. Також мовна картина світу є наївною, оскільки вона відрізняється від “наукової” картини. Наївні уявлення у мові є зовсім не примітивними, а навпаки, вони також є цікавими і складними, як і наукові. Таким чином мовну картину світу становлять дві пов’язані між собою і в той же час різні ідеї:

1. Мовна картина світу або наївна картина світу відрізняється від наукової.

2. Кожна мова відображає свою картину, в якій дійсність є зображеною по-іншому, ніж в інших мовах.

Завдяки концептуальному аналізу можна поєднати між собою семантику слова мови і мислення, вона розгалужується у прикладній лінгвістиці згідно розрізнення на мовну та концептуальну картини світу.

Щоб об’єднати мовну і розумову семантику використовуємо психолінгвістичний експеримент, оскільки тут можна виявити концептосферичні поля, асоціативні зв’язки, частотність, а також сполучення поняття.

Як і інші поля, концептосферне поле має ядро і периферію. Концептосферним полем називаються семантичні відношення, які використовуються для пояснення концепту даного слова. Спробуємо проаналізувати концепт “розумова діяльність” у даній праці.

У концепті “розумова діяльність” виділяємо такі семи: *думка, дума, гадка, мисль, міркування, ідея, помисел, судження, розуміння, опінія*. Ці семи тлумачаться через інші слова, які розкладаються на певні значення. Таким чином спостерігається репрезентація концепту “розумова діяльність” в мові від ядра до периферії. Проаналізуємо уривок концептосферичного поля “**розумова діяльність**” пов’язаного зі словом – **думка**: Ми разом з словами набираємося і розуму, набуваємо чужих думок, навчаємося самі думати і ті думки викладати словами. (Панас Мирний) У понятті **думка** виділяємо наступні тлумачення:

1. **Дума**: Сумні Василеві оповідання навели на мою душу смуток та невеселі думи (І. Нечуй-Левицький).

2. **Думонька**: Все змінилося, дівчино, Над осінь смутно, Все гадає образ з тобою Думоньку одну (Олена Пчілка).

3. **Гадка**: Не згадаю гадки, не змишлю я мислі (С. Руданський).

4. **Міркування**: Поділився [Федір Іванович] з ним своїми міркуваннями про сьогоднішні, на вечір призначені, дуже важливі збори (А. Головка).

5. Ідея: Була, треба сказати, в Річинського одна ідея, яка могла б обернутися в золотий потік, коли б він мав діло з розумними людьми (І. Вільде).

6. Помисел: Де все воно поділося? І вільний дух, й помисли про рідний край, і мужність, з якою кожен ішов на смерть (В. Шевчук).

7. Судження: Христюбенко у своїх судженнях такий непослідовний, що весь час суперечить собі (Є. Гуцало).

8. Враження: Безліч вражень і думок висловила Ярослава того ж вечора в листі до батька (Л. Дмитерко).

9. Погляд: Чи ви й досі дотримуєтесь поглядів свого батька? – Його погляди – якраз по мені (М. Стельмах).

10. Розуміння: Сі ніжні істоти мстиві. Вони мстяться над людьми за їх лихі почування, негарні розуміння (Ганна Барвінок).

Ааналізуючи уривок ядра концептосферичного поля “розумова діяльність”, бачимо основні поняття, пов’язані з семою *думка*. Можна сказати, що перелічені слова не є межею досліджуваної концептосфери, оскільки кожна із сем даного слова має значення, пересікаючись вони можуть входити в інші концептосфери. Таким чином можна прослідкувати розкладання сем від ядра до периферії, оскільки деякі семи є близькими за значенням, або повторюються. Наприклад, сема *міркування* ідентична першому значенню слова *думка*, а сема *задум* того ж слова схоже до семи *гадка*.

Л і т е р а т у р а :

1. *Апресян Ю. Д.* Избранные труды. – М. : Языки русской культуры, 1995. – Т. 1-2.
2. *Вежбицька А.* Семантические универсалии и описание языком / А. Д. Шмелев (пер. с англ.). – М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
3. *Гафарова Г. В., Кильдибекова Т. А.* Когнитивные аспекты лексической системы языка. – Уфа, 1998. – 182 с.
4. *Кубрякова Е. С.* Начальные этапы становления когнитивизма: Лингвистика-психология-когнитивная наука // Вопросы языкознания. – 1994. – Вып. 34. – С. 34-47.
5. *Ляпин С. Х.* Концептология: к становлению подхода // Концепты. – Вып. 1. – Архангельск, 1997. – С. 11-35.
6. *Степанов Ю. С.* Константы. Словарь русской культуры: опыт исследования. – М., 1997. – 824 с.
7. Словник української мови : в 12-ти т. – К., 1970-1980. – Т. 1-12.

А н н о т а ц и я

Концепт “умственная деятельность” имеет свое лингвистическое отображение в украинском языке. В статье раскрываются актуальные вопросы когнитивных исследований языковой картины мира.

Ключевые слова: концепт, умственная деятельность, мысль.

Annotation

The concept of mental activity has its linguistic reflection in Ukrainian. The article views actuality of the cognitive investigations of the language picture of the world.

Keywords: *concept, mental activity, thought.*

Карпенко У. А.
Национальный педагогический университет
имени М. П. Драгоманова

ТРАНСЛЯЦИЯ ВНУТРЕННЕЙ ФОРМЫ СЛОВА В ИНДОЕВРОПЕЙСКИХ ЯЗЫКАХ (ОПЫТ АНАЛИЗА)

В статье представлена трансляция внутренней формы слова, отражённая движением корней в индоевропейских языках.

Ключевые слова: *смысл, значение, внутренняя форма, индоевропейские языки.*

Язык представляется константой, организующей мыслительную деятельность человека, он также определяет особенности национального сознания, то есть выступает как дифференцирующая сила: носители разных языков по-разному воспринимают и интерпретируют мир. Однако в разных языках многие кажущиеся разными слова имеют один и тот же “блуждающий корень”. В таких случаях, как отмечает А. Мейе, “...либо все рассматриваемые группы восходят к одному источнику, либо две из них заимствовали формы третьей. ...Соответствия окажутся менее явными, а закономерности их труднее установить, если рассматривать языки более далёкие во времени и в пространстве...” [2, с. 13]. Таким образом, весьма интересным представляется выявление корней-архетипов, которые, трансформируясь полисемией, путешествуют по языкам, обрастают значениями, транслируя исходный смысл.

Познание мира человеком и дальнейшая интерпретация познанного отражена в языке, в частности, во внутренней форме слов, заключающей в себе первоэлементы, на основе которых человеческое сознание закрепляло представление о новых воспринятых предметах. А. А. Потебня, рассуждая о представлении и значении [3, с. 137], отметил, что “В слове также совершается акт познания. Оно ... должно иметь и знак. Хотя для слова звук так необходим, что без него смысл слова был бы для нас недоступен, но он указывает на значение не сам по себе, а потому, что прежде имел другое значение... Поэтому звук в слове не есть знак, а лишь оболочка ... это... знак знака. Так что в слове не два элемента, как можно заключить из...определения слова как единства звука и значения, а три”.

Таким образом, слово того или иного языка как отпечаток мира состоит из трёх элементов: значение, звуковая или письменная оболочка и